

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VI

БРОЈ 6

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VI
VOLUME 6

Accepted on December 26th 2017, at the 10th meeting of the SASA Department of
Language and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević-Dorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2018

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VI

БРОЈ 6

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 26. децембра 2017. године, на основу рецензија академика
Наге Милошевић-Ђорђевић и академика *Предрага Пићера*

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2018

© Српска академија наука и уметности, 2018

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртном броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
17. I 2017 – 5. XII 2017.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручне сараднице
Стасја Церовић • Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>Византијско наслеђе и српска уметности. Књ. 1–3 / главни уредници Љубомир Максимовић, Јелена Триван . . . . .</i>	<i>11</i>
<i>Едиција Корени : српске земље, насеља, порекло сјановништва и обичаји [фотиописко издање радова Јована Цвијића и његових следбеника] / уредник и приређивач Борисав Челиковић . . . . .</i>	<i>25</i>
<i>Пруси и виолина у Забели : о Михаилу Ђурићу њоводом његовогодишњице његовој ујокојења : (2011–2016) / Данило Н. Басић . . . . .</i>	<i>43</i>
<i>Чувар достојанства филозофије : сиоменица о годишњици смрти академика Михаила Ђурића : (1925–2011) / приредио Данило Н. Басић . . . . .</i>	<i>43</i>
<i>Наука : сјање, сјаијеија, ѡерсијектине : зборник радова са научној скуја одржаној 5. и 6. јуна 2015. / уредник Александар Косић . . . . .</i>	<i>57</i>
<i>Свејлоси у развоју друштва : ѡрошлоси, садашњоси и будућноси / уредници Зоран В. Појовић, Бранислав Јеленковић . . . . .</i>	<i>63</i>
<i>Минерални ресурси никла у Србији и уицај на живошину средину / уредник Видојко Јовић . . . . .</i>	<i>81</i>
<i>Фауна реишних водоземаца Србије / Георј Цукић, Тања Д. Вуков, Милош Л. Калезић ; уредник Радмила Пејановић . . . . .</i>	<i>81</i>

<i>Зайамћења / Василије Ђ. Кресћић</i>	95
<i>Манасћир Сћуденица : 700 година Краљеве цркве / уредник Љубомир Максимовић, Владимир Вукашиновић</i>	107
<i>Свeћи Никитиа код Скојља : задужбина краља Милућина / Миодраћ Марковић</i>	107
<i>Србија и Русија : 1814–1914–2014 : међународни научни скућ 13–14. окћобар 2014. године / уредник Михаило Војводић</i>	125
<i>Косовско-мећохијски зборник. 6 / уредник Михаило Војводић</i> ..	125
<i>Гени и ћеном / уредник Милена Сћевановић</i>	135
<i>Основи манићулсања ћенима / Милена Сћевановић</i>	135
<i>Depleted uranium induced Petkau effect : challenges for the future / Svetlana Zunic, Ljubisa Rakic.</i>	156
<i>Дан Библиоћекe САНУ ћосвећен Вељку Пећровићу (1884–1967–2017)</i>	177
<i>Сћање и ћерсћекћиве мулћикулћурализма у Србији и државама рећиона : зборник радова са научној скућа одржаног 10–11. сeћћембра 2015. / уредници Војислав Сћановчић, Горан Башић</i>	189
<i>Сћо срћских академика у Колекцији Одћовори Милоша Јевћића.</i>	209
<i>Тесла за сва времена / уредници Зоран В. Поћовић, Дејан Поћовић, Слободан Вукосавић</i>	225
<i>Од Сунчевој сисћема до ћраница васионе / уредник Зоран Кнежевић</i>	225
<i>Модернизација Србије ћрадићељским законима од 1837. до 1903. / [сакућио] Бранислав Крсћић ; уредници Часлав Оцић, Милан Лојаница</i>	247
<i>Глас САНУ ; књ. 426. Одељење друщћивених наука ; књ. 32 / уредник Данило Басћа</i>	247

<i>Епидемија њазносѝи и Србија / уредник Драѝан Миѝић . . . . .</i>	<i>259</i>
<i>Знамениѝи Срби о Хрваѝима / Василије Ђ. Кресѝић . . . . .</i>	<i>263</i>
<i>Великохрваѝске ѝреѝензије на Војводину, Босну и Херѝеѝовину = Greater Croatian pretensions to Vojvodina and Bosnia and Herzegovina / Василије Ђ. Кресѝић ; [ѝреводилица Таѝѝјана Ђосовић] . . . . .</i>	<i>263</i>
<i>Љубомир Симовић / ѝрпредио Боѝдан А. Поѝовић . . . . .</i>	<i>279</i>
<i>Именик ауѝора, уредника и ѝоворника . . . . .</i>	<i>295</i>

Византијско наслеђе и српска уметност. Књ. 1–3 / главни уредници Љубомир Максимовић, Јелена Триван. – Београд : Српски комитет за византологију : Службени гласник : Византолошки институт САНУ, 2016

Књ. 1, Процеси византинизације и српска археологија / уредник Весна Бикић

Књ. 2, Сакрална уметност српских земаља у средњем веку / уредници Драган Војводић, Даница Поповић

Књ. 3, Замишљање прошлости и рецепција средњег века у српској уметности XVIII–XXI века / уредници Лидија Мереник, Владимир Симић, Игор Борозан

Поздравна реч: академик Владимир С. Костић, председник САНУ

Говорили: академик Љубомир Максимовић, главни уредник

проф. др Драган Војводић, уредник

др Даница Поповић, уредник

У Београду, уторак 17. јануар 2017. у 13 часова

СВЕЧАН ПОВРАТАК У ВИЗАНТИЈУ

Отварам прву у 2017. Трибину Библиотеке САНУ и желим да подсетим: Библиотека је установљена у Друштву српске словесности 1841, а почела да ради 1842. Тада је, пре 175 година, на свом почетку, имала 89 књига, а данас је у њој милион и по књига и осталих публикација.

Прилика је, сада, на почетном сусрету, да кажем и неколико података о Трибини у прошлој години. Имали смо у 2016. укупно 22 програма, на њима смо приказали 33 књиге и научна зборника, издања САНУ, њених чланова и института чији је оснивач. Говорило је 75 академика,

професора универзитета и доктора наука пред 2.400 посетилаца. Тешко је наћи трибину у науци и култури Србије с таквим елитним резултатом. Већ пети пут, у јануару, као прво издање САНУ, излази годишњак Трибине, овог пута на 350 страница, са текстовима што смо их чули на 22 трибине у 2016.

За 2017. имамо исте намере. Починемо приказом три репрезентативне књиге, чији су издавачи, са Службеним гласником, Српски комитет за византологију и Византолошки институт САНУ, домаћини, прошлогодишњег, августовског, великог, београдског, међународног скупа византолога. И за такав скуп и за књиге тим поводом објављене могли бисмо да упишемо наслов – свечан повратак у Византију. У тим пословима водеће место припада академику Љубомиру Максимовићу, потпредседнику САНУ. У име шездесетак аутора и неколико уредника говориће и др Даница Поповић и проф. др Драган Војводић.

Али, по устаљеном обичају, прву Трибину у години поздравља академик Владимир С. Костић, председник САНУ.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

Владимир С. Костић

ПОЗДРАВНА РЕЧ

У припремама за прву овогодишњу Трибину БСАНУ бићу слободан да издвојим малопређашњи сусрет са пријатељем који ми је упутио унеколико поспрдне речи којима не могу да негирам извесну хуморност али и несумњиву малициозност: „Шта је, почињете ли сада са прославом 176. годишњице САНУ?“

Лаког на љутњу и у потрази за не мање малициозним одговором, зауставила ме је изненадна, неочекивана мисао, иначе ретка у мом искуству, зашто и не би славили наизглед случајну успутну 176. годину? Да одем и корак даље, можда би било и паметније да уместо јубиларних година, које се, свесне наше пажње и труда, некако узохولة, каћипере, отргну контроли, склоне идеји да су саме по себи некакав поклон оној гомили која их слави, кажем, било би можда паметније да слаavimo године које следе јубиларним. Јер, највеће оптерећење да се каква традиција или континуитет одржи и настави пада управо на њих, скрајнуте, наизглед неважне, тачније, мање-више уобичајене године. Колико славе и отмености придајемо недодирљивим светим кравама које се на нас и не осврну, а само анонимност, нехај и склањање у сенку оних обичних

које су нам, како рече песник, давале млека и меса. Зато вас молим да ми се данас, када вас позивам да заједнички прославимо почетак активности у 176, важној, години континуитета САНУ, не смејете и овај посао, јер, коначно, о послу се и ради, схватите одговорно, онако како велика већина чланова САНУ једино и уме да се посла и дужности прихвати. Јер, како рече Пекић, мене лично ослобађајући обавезе: „Дужност је највише право мудрих“.

Започињући дуги редослед скупова у овој години, САНУ то чини данашњом трибином своје Библиотеке, приказујући дело за које верујем да ће надживети своје ауторе. Ја им се, наиме, извињавам на овом неумесном, аматерском пророчанству и на овом биолошком ограничавању али тако верујем и мислим искрено, као што мислим да ће се дуго и после њих памтити Конгрес византолога, светски, одржан прошле године у Београду. Иако поуздано знамо да има оних који ће све наше активности описати као ритуелно понављање нејасних мисли и покрета, као залудно ударање прутом по води у времену које само себе не разуме, ми ћемо наставити са, како нас оптужују, демодираним и сувишним, непотребним напорима у покушају да и себи и другима помогнемо да се проникне у фаталистичке мисли, а мени се чини и у питалицу Иве Андрића: „Нико не зна шта значи родити се и живети на ивици између два света, познавати и разумевати и један и други, а не моћи учинити ништа да се они објасне међу собом и зближе, волети и мрзети и један и други, колебати се и поводити целог века, бити код два завичаја без иједнога, бити свуда код куће и остати заувек странац; укратко: живети разапет али као жртва и мучитељ у исто време“. И, коначно, ја вас молим да не журите са разумевањем претходних речи ове године, можда следеће, због нечега ужасно важне, 177. по реду.

Љубомир Максимовић

ОКВИРИ НАСТАНКА ПРИКАЗАНОГ ДЕЛА

У уводној речи за дело које данас промовишемо – *Византијско наслеђе и српска уметност* – а које су објавили Српски комитет за византологију, „Службени гласник“ и Византолошки институт САНУ, написао сам: „Књига која је пред читаоцем представља покушај да се поводом 23. међународног (светског) конгреса византолога (Београд, 22–27. август 2016), у једном колико аналитичком толико и синтетском прилазу, свеобухватно прикаже одсјај византијског прототипа у српској култури средњег века и познијих времена. У овом контексту подразумева се не само рецепција византијских узора, него и њихово креатив-

но прилагођавање потребама српске средине. Другим речима, основна концепција била је да се, у целини и у детаљу, прикажу стварни резултати прожимања византијског (преузиманог) и српског (аутохтоног) историјског миљеа, укључујући и његове културне везе са Западом“.

Чини ми се да је у ове три реченице сажето изнета уредничка и ауторска намера о целовитом приказивању цивилизацијског профила средњовековне Србије, његовог „византијског“ (или „византинизованог“) обличја. Разуме се да је овакво приказивање морало да буде и обимно и хетерогено. То је, уз ангажовање шездесет аутора, захтевало посебне уреднике за сваку књигу, једног, два или више њих, и два уредника читавог издања, научног саветника др Даницу Поповић и проф. др Драгана Војводића, на чијим плећима је лежало оживотворење читаве идеје, а у највећој мери и само њено постављање. Зато вам они данас и говоре о конструкцији овог волуминозног пројекта.

Онима који иоле познају основне токове живота средњовековне Србије јасно је да малочас споменуто прожимање византијског и српског историјског миљеа јесте посебан историјски феномен који лежи у домену интересовања и византологије и медијевистике, узрокујући њихово преплитање, без (понекад празњикавог) теоретисања о потреби развијања интердисциплинарности у науци. Зато су се управо у овој земљи на пословима са заједничким резултатима одавно нашли историчари, историчари уметности, археолози, историчари књижевности и права, језика и градитељства, богослови, филозофи и многи други. Желео бих, међутим, да нагласим да је кад се говори о византијско-српској интеракцији, реч о феномену који није ни усамљен ни изузетно специфичан и ту онда долазим до општијих узрока настанка овог пројекта и трокњижја које је из њега проистекло.

Рекао сам овде већ да је читав подухват покренут поводом недавно одржаног Светског конгреса византолога. Наиме, од тренутка када нам је била поверена организација Конгреса почело је прецизније уобличавање идеје којом смо га, верујем, и добили. Оличена је у самом наслову Конгреса – *Византијски свет у променама*. Дакле, основни предмет није била искључиво сама Византија него и читав онај свет који је, под њеним упливом, постао део њене цивилизације, а ту је Србија била један од важних чинилаца, али ни издалека не и једини. Друго, у најбољој традицији „београдске византолошке школе“, односно њеног родоначелника Георгија Острогорског, појаве које чине тај свет требало је пратити кроз њихово мењање, колико је то било могућно са расположивим изворним материјалом. Јер, промене чине историју и, притом, све остављају последице. У том духу смо поставили и одговарајући мото Конгреса, Планудову (Максим Плануд, 13/14. век) парафразу Овидија, нађену захваљујући срећној околности: Πάντα μεν γαρ μεταβάλλεται,

απόλλυται δε ουδεν („све се мења, а не ишчезава ништа“). Иако се речени мото може применити и на слоган *Byzance après Byzance*, што је била једна од водећих конгресних тема, овим цитатом у првом реду имали смо у виду средњовековне реалитете интеракција у византијском свету.

У том смислу Србија је поново речит пример. Свакако, како споменух, не и усамљен и зато се није могло очекивати да ће се Конгрес превише њоме бавити. Али је управо из тог разлога требало да наши истраживачи, као најпозванији, скрену пажњу учесницима Конгреса, на један концентрисан начин, колико је српски „случај“ важан за разумевање функционисања византијског света, а истовремено сличан многим другим појавама његовог цивилизацијског круга. Управо у томе лежи један од главних разлога настанка књиге коју данас представљамо.

Добро је познато, осим онима који одричу историјску улогу Византије, да византијски свет представља једну разуђену цивилизацију, са понекад снажно израженим унутрашњим противречностима, укључујући и постојање, унутар заједнице, фактички независних држава и црква. Њима није било страна, кад је Византија у питању, ни међусобно ратовање или црквено анатемисање. Али, чувајући своју самосвојност, овакви политички и духовни ентитети несумњиво израстају и развијају се на основним цивилизацијским вредностима Византије. То је историјска чињеница са великом тежином, чак и у случајевима када је споменута самосвојност јасно изражена, а невизантијски страни утицаји, укључујући и оне из католичког или муслиманског света, чврсто уткани у цивилизацијски профил појединих међу овим политичким творевинама. Просто речено, сусрећемо се са светом чији саставни делови живе својим посебним животом, али у оквиру једне цивилизације са јединственим основним вредностима. Уз то, посебно је значајно што неке од тих вредности, у складу са мотом Конгреса, живе до нашег времена, утичући и на наше животе. Из ових околности могу се извући разнолика историјска тумачења и није претерано чудновато што се на Конгресу чула и асоцијација у вези са начином организационог структурирања Европске Уније.

Споменуо бих још једну чињеницу важну за разумевање значајних последица одлуке да се, као подршка Конгресу, објави ово дело о византијској страни српског средњег века. Пре више од педесет година одржан је у нашој земљи 12. међународни конгрес византолога (Охрид, септембар 1961). Био је то, у ствари, први прави светски конгрес струке – бројем учесника (око 400), третираним областима и конгресним публикацијама превазишао је све претходне конгресе. Специфичан допринос за презентовање средњовековне културе Србије огледао се у пратећој изложби *Иконе из Јуџославије* (текст каталога из пера Војислава Ђурића) и у конгресним екскурзијама.

Уследило је десет великих (на сваких пет година) светских конгреса, одржаваних у разним крајевима света, најчешће у западноевропским земљама. Када су наши византолози и медиевисти поново били у прилици да организују византолошки конгрес, велика пажња поклоњена је управо скупном представљању византијске компоненте културног профила средњовековне Србије, па и потоњих времена на овом тлу. Са том намером организовано је осам пратећих изложби, са одговарајућим каталозима. Вероватно најзначајнија изложба, у организацији Српске академије наука и уметности, била је посвећена старим српским рукописним књигама. Слику су заокружили велики концерт духовне музике у Коларчевој задужбини, богат филмски програм у Кинотеци о нашем културном наслеђу и седам стручних екскурзија (од којих је најзначајнија и најпосећенија била четвородневна посета Косову и Метохији). Али круну читавог овог напора, за коју је разложно претпоставити да ће светлети трајним сјајем, представља управо публикација којој је посвећена данашња Трибина Библиотеке САНУ.

Разуме се, организатори Конгреса надали су се задовољавајућем одзиву учесника, са извесном резервом због одлуке Међународне асоцијације византолога о увођењу нове организационе схеме светских скупова. Одзив је, међутим, превазишао сва очекивања. Акредитованих учесника по свим основама било је 1.648, од чега преко 120 из наше земље, са укупно преко 1.300 поднетих реферата. Или, другачије речено, одржано је шест пленарних и шест специјалних сесија, 58 округлих столова и чак 117 тематских сесија са слободним саопштењима. Био је то далеко највећи византолошки конгрес који је икада одржан. У таквим условима, наша тротомна пратећа публикација, штампана у две варијанте, на српском и на енглеском језику, добила је широк одјек који наставља да одзвања. Усуђујем се да кажем и заслужен одјек, јер је у питању дело које се не ствара у свакој генерацији прегалаца у науци. Усуђујем се, дакле, да кажем да је у питању дело монументално у сваком погледу, дело које, заједно са Конгресом због којег је покренуто, представља вероватно најзначајнији појединачни културни догађај, у ширем смислу те речи, током протекле године у нашој земљи. На жалост, нисам сигуран да је то схваћено свуда где је могло и требало да буде схваћено.

Желео бих на крају овог обраћања, као човек који се затекао у епицентру описаних догађања, да у име свих оних који осећају исту потребу, изразим дубоку захвалност уредницима, ауторима, преводиоцима, лекторима и коректорима, редакцијским и свим другим сарадницима на пројекту, а од институција Српској академији наука и уметности, Фондацији Левендис из Лондона, Министарству просвете, науке и технолошког развоја и, посебно наравно, издавачкој кући „Службени гласник“, једном од издавача који је материјализовао све што је урађе-

но. Захвалио бих се и свима онима који су, у немогућности да пруже конкретан допринос, својом подршком помогли да се издржи у послу који је трајао неколико година и који није представљао малу жртву за учеснике.

Драган Војводић

РЕЧ О НАСТАЈАЊУ, ИДЕЈНИМ ОКВИРИМА И
ЦИЉЕВИМА КЊИГЕ *ВИЗАНТИЈСКО НАСЛЕЂЕ И
СРПСКА УМЕТНОСТ*

Када се пре седам година пред Српски комитет за византологију поставило питање кандидатуре за организацију 23. међународног конгреса византијских студија, наша византологија и медијевистика уопште биле су у извесном генерацијском раскораку. Осим неколицине доајена, активну супстанцу струке чинили су претежно млађи и међународно не сасвим афирмисани научни посленици. Није, зато, била без основе недоумица појединих искуснијих чланова Комитета о томе да ли је мудро кандидовати се. Поставило се и питање имамо ли довољно научног потенцијала за давање одређеног тона, односно идејног оквира Конгресу по којем ће он бити препознатљив као наш. Преовладало је, пак, уверење да ће овдашња научна средина, надахнута величином задатка којег се подухватила, уз сабирање својих нарастајућих снага, успети да дорасте организацији тако значајног научног скупа. Кандидатура је поднета, а међународна асоцијација византолога је, као што је добро познато, одлучила да укаже поверење нашем Комитету. Тада смо сви добро разумели да је оно произишло пре свега из уважавања доприноса наших великих претходника, твораца тзв. београдске византолошке и медијевистичке школе, и угледа који у међународним византолошким круговима ужива председник Српског комитета и потпредседник међународне асоцијације академик Љубомир Максимовић. Утолико су били већи осећај одговорности спрам поверења страних колега и стрепња да се не изневери дуг према оним нашим старим и старијим због којих смо Конгрес добили. Све што је у току припрема и за време Конгреса постигнуто, па и публикација о којој је данас реч, израсло је из тог заједничког осећања одговорности и дуга.

Радећи испуњен духом истинске колегијалности на решавању мноштва разноликих концепцијских и техничких питања, Организациони комитет се није одрекао ни оне тежње да Конгресу заиста да особен научни тон. Разумевање односа и познавање добрих обичаја у савременом научном свету, налагали су, пак, да се уздржимо од наглашеног

наметања властитих истраживачких визура и властите научне проблематике. Стога су они уткани у концепцијско ткиво радног дела Конгреса на дискретан и пажљиво одмерен начин. О томе је, као најпозванији, већ говорио председник Комитета. Знаменовање Конгреса печатом културних и научних традиција ове средине непосредније је поверено мноштву пратећих манифестација, између осталог и тротомној публикацији *Византијско наслеђе и српска уметности*. Управо та чињеница пресудно је утицала на њен циљ и карактер. Разрађујући јој концепцијске оквире и структуру, колегиница Даница Поповић и ја замисли смо је као својеврсну историју српске уметности сагледане у кључу једног од њених стожерних феномена. Реч је о односу наше средине према византијском културном моделу кроз читаву српску повесницу. Једино тако постављена, наша публикација могла је да представи миленијумско, више или мање видљиво и освешћено присуство тог модела у српској средини као кључног градивног елемената њеног културног бића. Наравно, сав значај и сва сложеност односа с тим моделом постају сагледљиви тек када се у обзир узму и други на нашим просторима утицајни културни обрасци. Нарочито је био важан, а у неким периодима пресудан, онај западноевропски. Зато је у тротомној публикацији поклоњена посебна пажња и разматрању његових утицаја у различитим епохама. Међутим, пуко праћење појаве и преплитања разнородних утицаја не чини историју српског културног и уметничког стваралаштва. На основу њега самог није могуће објаснити чињеницу да су у српској средини настајале заиста јединствене, креативне синтезе, које су ширином надахнућа истовремено захватале и напуштале оквире како византијске тако и западњачке уметности.

Било је, дакле, нужно провући кроз структуру наше тротомне публикације непрекинуту нит разматрања особених својстава и идентитетских основа српске уметности. Још у зрелом средњем веку Срби су успоставили самосвојну идеолошку вертикалу, око које су могли да саберу, на себи својствен начин, различите цивилизацијске постулате и да их ставе у функцију властитих културних потреба. У питању је било нарочито политичко богословље, заправо особена идеологија српске државе и цркве. Она је образлагана и у књижевности и у ликовној уметности, да би у потоњим временима послужила као основа за стварање нових националних програма, чему је посвећена нарочита пажња у другом и трећем тому публикације. Изоштравајући од средњег века, па све до новог доба осећај за своје народно сопство, Срби су уметности поверили важну улогу у његовом уобличавању. Она је својим темама, идејама и порукама била дубоко урасла у биће народа, и у корак пратећи његову историјску судбину, дисала је и сазревала с њим. Нигде у суседству, међу малим народима попут српског, није уочљив тако самосвојан

и аутохтон развој ликовног стваралаштва, са властитим, заокруженим фазама и резултатима, који се потпуно поклапају с веома динамичним периодима политичке и црквене историје. Све то чини српску уметност засебним, мада, из разних разлога, не увек јасно препознатим и ваљано вреднованим феноменом унутар европске културе. Додатан разлог за указивање страниј и домаћој културној јавности на идентитетска својства и особености српске уметности пружиле су и културно-политичке прилике у региону. Демографске мене српског народа, нарочито током новије историје, измениле су карту његове распрострањености до не-препознатљивости. Изворна језгра српског политичког и културног живота нашла су се изван граница државе Србије или су данас у тим крајевима Срби изразита мањина. У некада периферним српским областима уопште их, по правилу, више нема. На просторима који сада припадају другима остали су само многобројни и узвишени белези српске старине чији се културни идентитет све чешће, а понегде и систематски, прикрива и кривотвори.

Приређена у част Конгреса византијских студија, наша публикација је од почетка имала задатак да сачува успомену на тај несвакидашњи научни догађај у наредним годинама, па и деценијама. Било нам је јасно да ће она моћи да одговори поменутом задатку само ако потраје као живо научно штиво, израсло из потреба савремене науке до њених актуелних врхунаца. Као прегледно историјско дело, с елементима синтезе и истовремено с расправним акцентима стављеним на кључне феномене, та публикација попуњава значајну празнину у нашој науци. У њој већ одавно није било покушаја свеобухватног и научно разрађеног сагледавања историје целокупне српске материјалне културе и уметности. Разумљиво је да сва три тома, иако у основи обједињена јединственим концепцијским оквиром, нису могла бити истоветно устројена. На то је пре свега утицао за ову прилику одабрани „византијски кључ“ читања повеснице српске свештене и профане уметности, али и различити узуси научних дисциплина, односно области из којих је сагледавана та повесница. Од значаја је била, како је поменуто, и потреба да публикација пружи увид у највише актуелне домете тих дисциплина. Зато се осмишљавање и писање необично широко постављене публикације није могло поверити појединцу, као што је то учињено у време охридског конгреса. Тада је Војислав Ј. Ђурић објавио каталог изложбе икона с обимном пратећом студијом, како је поменуто у претходном говору. Сада су, пак, за сваки том одабрани посебни уредници, изузетно компетентни за одговарајуће научне дисциплине и области. Ти уредници имали су значајну слободу у одређивању замисли, структуре и садржаја својих волумена. Као изграђене научне личности с особеним приступима и искуствима они су публикацији подарили богатство визура и рет-

ку сазнајну динамику. Потпуно самостално изабрали су и ауторе, њих шездесет, које су сматрали најповзванијим да одговоре на поверене им теме. Када се саберу имена свих тих писаца, постаје намах јасно да је реч о безмало читавом научно живом византолошком, археолошком и историјско-уметничком еснафу.

Улога уредника и аутора није се сводила на осмишљавање и писање текстова, односно бригу о тачности и лепоти њихових превода за енглеску верзију књиге. Велика пажња посвећена је, такође, одабиру, сређивању и распоређивању богатог илустративног материјала, као и опреми и дизајну публикације. Када је реч о књизи која има за циљ достојно представљање развоја и врхунских достигнућа уметности и материјалне културе једне средине, све је то морало добити пун значај. Осим мноштвом фотографија и цртежа публикација је употпуњена и стручно израђеним гео-политичким картама и хронолошким таблицама. Њима смо поверили задатак да домаћем и страном читаоцу олакшају праћење разматраних уметничких појава у широким временским и просторним оквирима, али и да му омогуће лако суочавање с кључним подацима из српске историје.

Но, вредност сваког људског дела, па и издавачког, не огледа се само у намерама и замислима његових твораца, о којима као уредници једино и можемо да говоримо. Знатно више ту вредност одређује мњење позваних о ономе што је заиста постигнуто. Ако је судити по досадашњим, надамо се искреним реакцијама страних колега, труд свих издавача, уредника, редакције и многобројних аутора није био узалудан, а то бар за тренутак може да утеши. Остаће, ипак, још задуго неутажен немир пред оценом коју ће о резултатима тог труда донети будућност. Да ли ће се неки наши научни потомци, ако нам за коју деценију буде поново поверена организација византолошког конгреса, с поносом сећати ове раскошне тротомне књиге, онако како се ми сећамо помињане, сасвим скромне публикације академика Војислава Ђурића из 1961. године?

Даница Поповић

ВИЗАНТИЈСКА БАШТИНА И САВРЕМЕНИ СВЕТ

Када смо се пре више година упустили у неизвестан подухват какав је обликовање и издавање ове публикације, били смо подстакнути многим разлозима – пре свега пригодним, произишлим из програма византолошког конгреса, али и еснафским у једном широком смислу речи. Овим разлозима треба свакако прибројати и оне научне. Наиме, проблем рецепције византијског наслеђа у различитим епохама и култур-

ним контекстима важна је и очигледно врло занимљива тема савремене византологије – ако је судити по броју, разноликости, па и провокативности студија које су јој посвећене. Оне показују да је реч о врло захтевној теми, која се мора разматрати на више формалних и концептуалних нивоа, а, пре свега, у својој историјској димензији. Пријемчивост за византијски културни и уметнички модел, једнако као и његово одбијање, испостављају се као појаве непосредно условљене актуелним читањем историје – вредносним системом, духом и укусом епохе, идеологијом али и изворном традицијом једне средине – због чега се виђења и тумачења Византије међусобно значајно разликују. Рецепција овог модела доиста се испољава у најширој скали: као дословна илустрација или свесно подражававање мотива и форме, као програмски цитат или референца, или, у свом најсложенијем виду, као апропријација, креативно усвајање одређеног обрасца.

Овакви истраживачки приступи већ сами по себи сведоче да је модерни дискурс одавно превазишао не само традиционалне стереотипе о византијској цивилизацији као декадентној и статичној, синониму испразне помпе, бирократског поретка и опаких нарави, већ је битно изменио и поједностављене представе о византијској култури и уметности као једној далекој мистичној сфери, чије су реперне тачке тешко разумљиво богословље, чудесне иконе и фреске, злато и несхватљиви луксуз. То, наравно, не значи да су појмови *Византије* и *византизма* у савременом свету постали идеолошки неутрални – напротив. Колико је танка и кривудава линија између теорије и политике најбоље показују различита, па и супротстављена гледишта о питању византијског наслеђа као исходишта сопственог националног идентитета – а она су нарочито актуелна на подручју *Slavia orthodoxa*, дакле, оних земаља које су некада улазиле у састав византијског комонвелта. Изостанак дугорочног и стабилног друштвеног консензуса о овом питању – и иначе зависном од текућих циљева политичких елита – добија нову димензију у глобализованом свету, који радикално редефинише и саме појмове идентитета и наслеђа.

Српска култура и уметност, у свом дугом и турбулентном трајању, представљају у том смислу изузетно релевантан пример, из много разлога. У свести српског народа византијско наслеђе не слови само као далека прошлост, већ нека врста живе традиције – а она у свом најизворнијем облику опстаје у окриљу православља и националне цркве. Наступајући као аутентични баштиник духовности, литургијске праксе, монашког и уметничког идеала, који су по свом крајњем исходишту средњовековни и, условно, византијски, православље се – и то не само у Србији – испоставља као кључни чинилац у конструисању и неговању те историјске меморије. А она се не своди на идеологију или програм,

већ представља дубоко укорееен садржај колективне свести, јавно добро и својеврсни „национални патримонијум“. Одлазак на службу божју или слушање старе духовне музике, уживање у ванвременској лепоти средњовековних фресака – без премца у читавом свету – грађење нових цркава у традиционалном маниру, похођење знаменитих манастира – у статусу светих места или споменика културе – све то, увек изнова, оснажују идентитетске упоришне тачке, истовремено их преобликујући и редефинишући, у складу са духом и потребама сопственог времена. Ти садржаји изазивају осећај блискости, пуноће и духовне сродности – јер питање идентитета је, добро знамо, такође и емотивна категорија и ствар личног убеђења и доживљаја. Управо стога не треба пренебрегнути и чињеницу да је византијски патримонијум важна, али само једна од компоненти овдашњег цивилизацијског стратума.

Ове, начелне рефлексиије нису тема наше публикације, али смо их морали имати у свести и истраживачком искуству као незаобилазан оквир за разматрање свих других, конкретнијих питања – а она најважнија тичала су се природе, сврхе и механизма тог „културног трансфера“ који је вековима вршен из Византије у Србију, али и у обрнутом правцу. Изложићу овом пригодом, као неку врсту наше обавезе присутној публици, основне информације о садржини наше тротомне публикације, о којој ће вредносне судове, разуме се, доносити други.

Први том, који је уредила Весна Бикић, посвећен је археолошким темама. Већ сâм наслов – *Процеси византијизације и српска археологија*, говори о двоструком тематском аспекту књиге, која се бави материјалном културом кроз призму резултата и домета српске средњовековна археологије. Основна проблемска нит јесу сложени процеси византијизације на подручју српских земаља – а они су испитани на узорку важних археолошких целина какве су утврђења, насеља, манастирски комплекси, али, такође, са становишта занатске продукције и трговачког промета. Рецепција византијских модела праћена је на плану динамичних и променљивих српско-византијских односа, од првих столећа постојања све до пада српске државе, и то у контексту политичке идеологије, војне и црквене организације и привредних токова. Овако постављени оквири омогућили су да се сагледа аутентичан национални израз у различитим облицима материјалне културе, не само у односу на византијско наслеђе, већ и на актуелне токове из Средње и Западне Европе.

Други том публикације – *Сакрална уметност српских земаља у средњем веку* (уредници: Драган Војводић и Даница Поповић), с разлогом је најобимнији: он обухвата дуг временски период – од настанка српске државе до Велике сеобе – када су византијски модели били кључни чинилац приликом уобличавања садржаја српске културе, у

најширем смислу речи. По својој форми, овај том је конципиран као својеврсна историја српске средњовековне уметности, посматране из једног особеног али битног ракурса. Са проблемске тачке гледишта, настојало се да студијама буду обухваћени сви важни феномени ове уметности, идејни и стилски, као и њихове манифестације у различитим историјским епохама и околностима. Посебна пажња посвећена је важним и осетљивим питањима која се тичу идентитетских својстава српске сакралне уметности и, у вези са тим, пријемчивост за утицаје различитих културних сфера средњовековне Европе.

Садржина трећег тома, речитог наслова – *Замишљање прошлости и рецепција средњег века у српској уметности 18–21. века* – приближава нас новијем времену и једном сасвим другачијем односу према Византији. Владимир Симић и Игор Борозан, са екипом својих сарадника, потрудили су се да објасне схватање и употребу српске средњовековне традиције као супститута византијске, у епохи 18, односно 19. века. Та особена конструкција средњовековља представљала је, најпре, идејну платформу за афирмацију политичког статуса Срба у Аустроугарској, а потом, државотворног и националног програма Кнежевине и Краљевине. Један од позних програмских израза овог стремљења је кодификација „националног“, српско-византијског стила, изграђеног посредством нове уметничке идеологије и језика, чији споменици чине препознатљиве тачке нашег животног простора.

Са становишта савременика, посебно је занимљив одељак о уметности 20. века и нашег, актуелног тренутка (уредник Лидија Мереник). Однос „новог“ и „старог“ ту је размотрен кроз „откриће“ Византије у стваралаштву модерне, њене фасцинације пиктуралном апстракцијом и орнаментом, као и трагањем за новим мистицизмом и спиритуалношћу, а такође, кроз посмодернистичке цитате и референце из последњих деценија прошлог столећа. Управо тај облик рецепције византијског наслеђа – који не почива на подражавању и позајмицама већ на стварању нових система и нове иконичности – испоставља се као крајње релевантан. Он на делу показује истинску снагу и креативни потенцијал византијског обрасца, омогућавајући нам да, са ослонцем у прошлости, стварност артикулишемо и промишљамо на свој, аутентичан начин. Управо ово полазиште могло би бити и прави лајтмотив читавог нашег подухвата.

На крају, у складу са добрим обичајима, желим да се у име уредника захвалим институцијама и појединцима који су нам помогли и омогућили да се књиге уобличи и објаве. Та листа није дугачка, али је зато захвалност искрена и велика. На првом месту, дугујемо је академику Љубомиру Максимовићу. Овај пројекат, који је не једанпут изгледао као немогућа мисија, сигурно не би био успешно приведен крају без

поверења које нам је поклонио као и непрекидне, свесрдне подршке. Искрену захвалност исказујемо и председнику САНУ академику Владимиру Костићу, који је у више наврата за књигу zaloжио својим ауторитетом – личним, као и институције на чијем је челу.

Посебну благодарност дугујемо угледним научницима, рецензентима наше публикације – Валентину Паћеу, Елизабети Димитровој, Марку Поповићу, почившем Мирославу Тимотијевићу и Вујадину Иваншевићу. Они су уложили велики труд да у кратком временском року прегледају веома обимне и сложене текстове, и упуте нам драгоцене сугестије. Ово је и прилика да се са много љубави и пијетета сетимо нашег пријатеља и колеге Мирослава Тимотијевића који нам је, иако већ тешко болестан, пружио свесрдну и несебичну помоћ.

Када смо својевремено, на првом састанку Редакције, започели припремне радње на публикацији, имали смо много дилема. Једну, међутим, нисмо – а то је избор личности кадре да изнесе посао техничког уредника и дизајнера овако захтевне публикације. На сву срећу, наш колега Мирослав Лазић спремно се упустио у авантуру. Судећи по резултату и досадашњим реакцијама, он је своју репутацију врхунског зналца и естете вишеструко потврдио, рекла бих и надмашио. Сви уредници ове публикације дугују му и посебну захвалност за увек присутну добру вољу и бесконачно стрпљење.

Чланови Редакције нису имали недоумица ни приликом избора секретара. Марка Томић-Ђурић и Милош Живковић, најмлађи чланови нашег тима, у целини су оправдали указано поверење – савесним и пожртвованим радом, показаном иницијативом и стручним знањима. Они су, уз то, у посао унели енергију, полет и веселост, који су нам редовно подизали мотивацију – као и расположење.

Најзад, ми уредници сва три тома ове публикације, желимо да од свег срца захвалимо свим ауторима студија. На првом месту на одзиву – тако великом да се слободно може рећи како је публикација окупила практично највећи део историчарско-уметничке, византолошке и археолошке струке, а затим на уложеном труду, кооперативности у погледу предложене концепције и, пре свега, на сјајним радовима. Ако ове књиге успешно издрже суд времена, то ће свакако бити заслуга свих њених аутора. У том смислу, и не без еснафског поноса, мислим да можемо рећи да смо се показали као добра екипа, кадра да се суочи и са крупним професионалним изазовима.